Diskuse

O stranické historiografii

Zamyšlení nad jednou knihou a jejím tématem

Bohumil Jiroušek

Marxistická, či zřejmě přesněji marxisticko-leninská historiografie v Československu je přes vzrůstající zájem zejména mezi mladou generací vědců stále poměrně opomíjeným tématem, o stranické historiografii to pak platí téměř absolutně. Zaujaly proto již dílčí texty Vítězslava Sommera,¹ který své poznání na tomto poli posléze zúročil v knize *Angažované dějepisce: Stranická historiografie mezi stalinismem a reformním komunismem (1950–1970)*, kterou vydalo v roce 2011 Nakladatelství Lidové noviny spolu s Filozofickou fakultou Univerzity Karlovy v edici České dějiny. Sommer v ní přichází se syntetickým pohledem na dvacetiletí vývoje historiografie dělnického hnutí a Komunistické strany Československa v tak exponované době, jakou byla padesátá a šedesátá léta uplynulého století; následující dvacetiletí

1 Viz např. SOMMER, Vítězslav: Tři fáze stranického dějepisce v padesátých a šedesátých letech. In: JIROUŠEK, Bohumil a kol.: *Proměny diskursu české marxistické historiografie: Kapitoly z dějin historiografie 20. století*. České Budějovice, Jihočeská univerzita 2008, s. 271–286; TÝŽ: Historiografie jako součást politiky: Zakladatelské období stranického dějepisce v Československu (1950–1955) a jeho kořeny. In DEVÁTÁ, Markéta – OLŠÁKOVÁ, Doubravka – SOMMER, Vítězslav – DINUŠ, Peter: *Vědní koncepce a její institucionalizace po roce 1948*. (Práce z dějin vědy, č. 23.) Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 2010, v. v. i., s. 97–157.

takzvané normalizace, která naopak i do této oblasti historiografie vnášela jakési „zmrtvění“, je už mimo autorův záběr. V tomto směru je nutné poznamenat, že Vítězslav Sommer dobře zvolil periodizační mezníky, jimiž vymezil své téma, neboť opravdu jde o období, ve kterém stranické dějepisectví prodělalo výrazný vývoj na cestě ke zvědečtění své produkce.

Vstupní kapitola práce přibližuje metodologická východiska, jichž se autor ve své práci přidržuje. V tomto ohledu zejména dokonale využil teorie ideální vědy a práce Thomase S. Kuhna, jeho úvahy o vědeckých revolucích a proměnách paradigmatu, na jejichž základě vystavěl příběh postupného zvědečtování stranické historiografie. Výrazně je také ovlivněn širší problematikou sociálního studia vědy, což v daném případě implikuje zkoumání historiografie ve vazbě na proměny politiky. Místy se zdá, že autor má blízko i k „hustému popisu“ Clifforda Geertze, ovšem dokáže si od něj uchovat dostatečný odstup, aby byla patrná hodnotová stanoviska, z nichž sám tematiku přehlíží. Zásadní přitom je, že Vítězslav Sommer nezapomíná rozlišovat mezi vědou a politikou, respektive ideologií, protože v souladu s právním teoretikem Jiřím Přibáněm soudím, že „věda je možná pouze tehdy, pokud její vnitřní kritéria pravdivosti a omylu nejsou odvozena od nějaké oficiální, politicky vynutitelné ideologie“;² věda musí mít kritéria pravdivosti nastavena jako hledání skutečnosti, byť s vědomím toho, že pravda je relativní, zatímco ideologická předpojatost vědecké bádaní výrazně problematizuje, zejména v takovém případě, kdy si straničtí historikové pochybnosti – výslovně v padesátých letech – nepřipouštěli, ba dokonce byli ochotni upravovat fakta, jak ostatně autor také dokládá. V tomto směru je samozřejmě hodnocení stranické historiografie, která si nárokovala podíl na politickém rozhodování komunistického vedení, velmi obtížné, a je tudíž třeba ocenit, že se ho Vítězslav Sommer zhostil v celé monografii opravdu se ctí.

Stěžejní část práce tvoří tři vnitřně strukturované kapitoly, které zároveň reprezentují periodizační mezníky stranické historiografie ve sledovaném období. Od muzealizace nově utvářené kolektivní paměti Čechů a Slováků v raných padesátých letech (připomínky tradic dělnického hnutí, pražská muzea upomínající na Vladimira Iljiče Lenina a Klementa Gottwalda, ale třeba i dosavadním výzkumem opomíjené tradice rodných domků představitelů KSČ) a vylučování spisů odporujících dobovému kánonu z vědy i knihoven plyne výklad ke zvědečtování pohledu na minulost v procesu destalinizace, kdy stěžejní role připadne Ústavu dějin KSČ a také Vysoké škole stranické (tehdejší vývoj odráží i proměny názvů těchto institucí, jež autor podchycuje a zároveň osvětluje v dobových souvislostech), a poté přechází do let šedesátých, kdy i stranickou historiografii zasáhne vlna reforem, snad lze říci i revizionismu, třebaže v ní byla vždy patrná jistá snaha vycházet konsenzuálně s Ústředním výborem KSČ; i různí protagonisté a proudy stranické historiografie hledali oporu v nejvyšších stranických kruzích (revizionismus by tak

2 PŘIBÁŇ, Jiří: Na stráž jednoty světa: Marxismus a právní teorie. In BOBEK, Michal – MOLEK, Pavel – ŠÍMÍČEK Vojtěch (ed.): *Komunistické právo v Československu: Kapitoly z dějin bezpráví*. Brno, Masarykova univerzita 2009, s. 58.

v této souvislosti spíše mohl být chápán jako hlavní proud dobového marxistického myšlení i komunistické politiky, nikoli jako nějaká vnitřní opozice v jejich rámci).

Sommerova kniha přibližuje fungování stranických institucí, jejich publikační výsledky a platformy (mimo jiné sborníky, časopisy a „učebnice“ dějin KSČ), ale zároveň také spory – více či méně otevřené, přesto však zřetelné – které uvnitř stranické historiografie propukaly. V tomto směru se autorovi podařilo vystihnout i generační problematiku, která se v těchto sporech zračila – „zasloužili“ soudruzi bez vědeckých schopností (někdy i bez vzdělání) se postupně stávali pro mladé badatele překážkou v jejich vědeckém rozletu a koneckonců brzdili i činnost institucí, v nichž působili.

Při této příležitosti si zaslouží ocenit, že autor leckdy líčí i rané kariéry dosud publikujících historiků moderních dějin, přičemž někteří z nich by asi přešli tuto fázi svého působení raději mlčením; nicméně Vítězslav Sommer dokázal i takováto témata pojednat s odpovídající erudicí a bez jakékoli senzacechtivosti. Pokud jde o nechvalně proslulé „koryfeje“ stranického dějepisectví, přispěl Sommer například k objasnění kariéry Čestmíra Amorta a zásluhu má i na tom, že „oprášil“ a popsal historii pozapomenutých a důležitých institucí historického provozu, jako byl Československý výbor pro dějiny protifašistického odboje, Komise pro dějiny závodů a další. Mnoho otázek samozřejmě mohl autor v takto syntetizujícím podání jen nastínit, a proto před ním zůstává celá řada badatelských možností, kam se dále ve výzkumu této problematiky ubírat, jak v daném časovém úseku, tak případně i za jeho hranicí (do budoucna by stála za výzkum například činnost Ústavu marxismu-leninismu ÚV KSČ v éře „normalizace“).

Na Sommerově knize kromě jejího značného vědeckého přínosu oceňuji i její formální kvality, promyšlenou strukturu, přesné definování používaných termínů, kultivovaný jazyk a v neposlední řadě také výbornou znalost pramenů a literatury k tématu. Za zvláštní zmínku ovšem stojí samotný název práce – *Angažované dějepisectví*. Třebaže tento pojem není úplně tradiční, v jistém slova smyslu je ve srovnání s termínem „stranické dějepisectví“ mnohem šťastnější a výstižnější v charakteristice problémů historie jako „měkké“ vědy, jež velmi často – a relativně snadno – v minulosti (a možná i dnes) podléhala snaze ovlivňovat politiku, tedy svou současnost. Na druhé straně ovšem také platí, že politika má vždy tendenci přizpůsobovat výklad minulosti. Pro totalitarizující (a autoritativní) režimy je pak tato „angažovanost“, či přímo služebnost, typická měrou vrchovatou. Proto termín „angažované dějepisectví“ je zvolen vhodně a lze ho zřejmě přenášet i do dalších období, v nichž byla historie formována tlakem komunistické strany, ale i jiných stran s nároky na absolutní moc.

Stranická historiografie v Československu padesátých a šedesátých let uplynulého století má svá specifika, jež ji i z hlediska periodizace odlišují od celkového vývoje společnosti a koneckonců i od tehdejšího stavu marxisticko-leninské historiografie jako celku. Z hlediska historiografie východního bloku a jejího zvědečtění se mi jeví jako podstatný okamžik příprava a účast na desátém Mezinárodním kongresu historických věd v Římě roku 1955, kdy se pod vedením sovětských historiků jednoznačně rozhodli i jejich čeští kolegové pro věcnou argumentaci a opustili praxi

dokazovat pravdivost svých tvrzení pouhými citáty z „klasiků“ Marxe, Engelse, Lenina, Stalina a případně Gottwalda. Tato mezinárodní zkušenost, zahrnující setkání se západní historiografií, byla poměrně zásadní pro změnu myšlení některých československých historiků.³ Ve stranické historiografii, zaměřené primárně k dějinám KSČ, dalších komunistických stran, dělnického a revolučního hnutí, tedy k nejvíce hlídaným výsekům moderních dějin, tomu tak zřejmě nebylo. Z knihy Vítězslava Sommera plyne, že ono otevření spolupráci se Západem v této oblasti spadalo až do šedesátých let, a to v kontextu výzkumu protifašistického odboje, který se tehdy intenzivně prováděl fakticky v celé Evropě.

Vítězslav Sommer svou knihou položil skutečné základy výzkumu české stranické historiografie. Jeho knihu nebude další bádání v této oblasti již nikdy moci pominout, bude ji dále rozvíjet, možná někdy i v opozici vůči jeho závěrům, ale v každém případě s vědomím, že bez Sommerovy práce by byl každý další výzkum mnohem těžší. Základy bývají jen počátkem stavby, ale v tomto případě lze říci, že Vítězslav Sommer již vystavěl celkem slušný dům – znalosti o celku stranické historiografie jsou tu už položeny, dále ovšem bude třeba otvírat jednotlivé dveře a zjišťovat, co je za nimi – a nejspíše tam bude i mnoho úkrytů a labyrintů.

3 Srv. sborník JIROUŠEK, Bohumil (ed.): *Česká a československá účast na mezinárodních kongresech historických věd*. České Budějovice, Jihočeská univerzita 2006.